

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG

1918-1938

KLINYEZ BARBARA

Simon Attila¹ 2011. május 9-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudomány Karán tartott előadást a szlovák és magyar történelemértelmezések közötti konszenzus lehetőségeiről, a két világháború közötti Csehszlovákiáról, annak nemzetiségi viszonyairól, a valamint csehszlovákiai magyarság helyzetéről.

Simon Attila előadását a magyar és szlovák nemzeti történelemszemlélet viszonyának alakulásáról nyújtott rövid vázlattal indította.

Vajon mennyiben indokolja napjainkban a két nemzet közötti felemás viszonyt az eltérő történelemszemlélet?

A szlovák nemzeté válás – ellentétben a többi szomszédos nemzettel – a történelmi Magyarország határain belül ment végbe, melyet ők maguk is hazájuknak tekintettek. Ezer éves közös történelmünk viszonylag harmonikus, véres etnikai konfliktusoktól mentes – különösen, ha például a török-görög vagy a lengyel-oros „szomszédsággal” hasonlítjuk össze. A nemzeté válás folyamata azonban magával hozta a saját történelmi narratíva kialakításának igényét is – s az idők során a két értelmezés egyre inkább eltávolodott egymástól. Kétféle narratíva, melyben számos mitologikus, történetileg megalapozatlan feltevés is helyet kapott.

A magyar narratíva mintegy kisajátította a Magyar Királyság történelmét, eseményeit, személyiségeit, ebben a történelemben a nemzetiségek nem lehettek egyenrangú partnerek. A szlovák értelmiség ezért lemondott a közös „magyar” történelem örökségéről, s ebből a közös múltból csak olyan szeleteket emelt ki, melyek a szlovákság különállását hangsúlyozzák: ilyen a Nagymorva Birodalom vagy Csák Máté uralma.

Ez a fajta történelmi narratíva 1918-ig egyetlen célt szolgált: hogy bizonyítsa az önálló szlovák nemzet létezését. 1918 után azonban a legfontosabb feladat a különválás, az új határok létrejöttének legitimálása. 1918-ot követően a professzionális szlovák történetírást az a „csehszlovák” szemlélet határozta meg, amely elsődlegesen a két nemzet múltjának közös pontjait kívánta kiemelni. Ilyen kapcsolódási pontokat találni azonban nem volt egyszerű feladat. Gondoljunk csak bele: ez a két nép azelőtt sohasem élt közös államban. Végül az áhított közösséget a huszitizmus újraértékelésében lelték meg.

A rendszerváltás urán újból előtérbe kerültek a magyarokkal közös történelem közös epizódjai, melyeket a szlovákok is a magukéinak érznek: az Anjou-házi királyok uralkodása, a bányavárosok története. A legvitatottabb kérdésekben azonban máig nem született konszenzus: ilyen a honfoglaláskor, 1848-49, a dualizmuskor, és természetesen Trianon. Megoldást jelenthetne egy közös szlovák-magyar tankönyv, mellyel kapcsolatban már folynak a munkálatok, ám Simon Attila kétségesnek tarja a végeredményt.

Az előadás további részében a két világháború közötti csehszlovák állam nemzetiségi politikáját vázolta fel Simon Attila, különös tekintettel a magyar kisebbséget érintő folyamatokra.

Láthattuk, hogy a két nemzet sosem élt egy államközösségben, kapcsolatai is igen korlátozottak, egészen a 19. század végéig. Ekkor ugyanis a magyar állam egyértelműen hibás, asszimilációra törekvő oktatáspolitikája következtében – amely elsősorban a szlovák középfokú oktatási intézmények megszüntetésében és kulturális egyesületeik működésének akadályozásában nyilvánult meg – a csekély számú szlovák értelmiség Bécsben vagy Prágában folytatta felsőbb tanulmányait, s itt „fedezik fel” maguknak a cseheket, például Masaryk professzor tanítványai.

A csehek motivációja sokkal inkább geopolitikai helyzetükben keresendő: már František Palacký is a német tengerben való elsüllyedést tekintette a cseh nemzetre leselkedő legnagyobb veszélynek. A történelmi Magyarország szlovák lakta részeire tehát nem érzelmi okokból tartottak igényt: ez jelentette az egyetlen kiutat a germán gyűrűből, s ez a terület képezhetett hidat a nagy szláv testvérhez, Oroszországhoz.

¹ Simon Attila PhD. a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Történelem Tanszékének tanszékvezetője, a Fórum Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa

A hazai, magyarországi szlovák értelmiségnek az egész koncepcióban vajmi kevés beleszólása volt. Sokkal jelentősebb ebből a szempontból az az amerikai szlovák kolónia, amely komoly tárgyalásokat folytat Masarykkal és körével, s amely a pittsburghi szerződést is megköti a majdani csehszlovák államfővel.

Az itthoni szlovákság periférikus helyzetét ebben a kérdésben az is jelzi, hogy amikor deklarálják a turócszentmártoni nyilatkozatot, abban magukat a cseh nemzet felső-magyarországi ágaként definiálják. Ez a formula az adott történelmi pillanatban a cseh és szlovák területek egyesülésének nemzetközi szinten való igazolását volt hivatott elősegíteni, ám a későbbiekben, a két világháború közötti időszakban komoly konfliktusforrásnak bizonyult. (Masaryk azzal indokolta a szlovák autonómiatörekvések elutasítást, hogy a hazai szlovák értelmiség erre politikailag nem elég érett.)

Mivel a Csehszlovák Köztársaság kezdeti időszakában, egészen az alkotmány elfogadásig a parlamentben cseh dominancia uralkodott, a nemzetiségi politikáit is elsődlegesen a cseh érdekek határozták meg, s ezek közül a legfontosabb a szudétánémet területek megtartása volt. Első lépésként felajánlották a szudétánémet tartományoknak a cseh parlamentben való részvétel lehetőségét – amelyet a kezdetben, természetesnek tekinthető reakcióként, elutasítottak. A „passzív ellenállás” azonban csak rövid ideig tartott: a szudétánémet területek 1919-től folyamatosan integrálódtak a csehszlovák politikai éltbe. Ez az ún. aktivizmus egyrészt annak a következménye, hogy a fejlett iparral rendelkező szudétánémet területek számára gazdasági előnyt jelentett a csehszlovák államhoz való tartozás, s ez a prosperitás egészen a gazdasági világválságig fennmaradt. Németország – Stresemann teljesítési politikájával összhangban – szintén támogatta a csehszlovákiai németek integrációját. Másrészt nem is ápoltak olyan szoros kapcsolatokat a szudétánémetekkel, hiszen azok mindig is egy másik állam, a Habsburg Birodalom lakói voltak. Az osztrákok pedig nem mutattak különösebb érdeklődést irántuk, s könnyű szívvel lemondtak róluk. Így viszonylag harmonikus kapcsolat alakult ki a német kisebbség és az állam között, melyet csak a gazdasági válság képes felborítani: a szociális problémák az etnikai ellentéteket is kielezik, s miután a szudétánémetek látják, hogy Németország (velük ellentétben) gyorsan kilábal a válságból, egyre inkább elidegenednek a csehszlovák államtól.

Teljesen más helyzetbe kerül a magyar kisebbség: a kezdeti ellenállás a húsz év alatt alig enyhült, legalábbis a politikában kisebbségben maradtak az aktivista pártok. Ez nagyban köszönhető Budapest befolyásának: a magyar politika ugyanis egyáltalán nem mondott le a csehszlovákiai magyarságról, sőt határozottan irányítani próbálta őket, s azt sugallta, hogy az aktivisták árulók, akik lepaktálnak a csehszlovák kormánnyal.

Természetesen a magyar ellenzéki politika számos sérelmet fel tudott mutatni, az ellenállást nem tekinthetjük teljes egészében az anyaország „érdemének”.

A legnyilvánvalóbb problémát a nyelvtörvény okozta, mely önmagában megfelelt a kisebbségvédelmi előírásoknak, ám a gyakorlatban nem valósulhatott meg maradéktalanul. Elsősorban a hivatalos írásbeli érintkezés ütközött nehézségekbe, mivel a hivatalok nagy részét cseh származásúak töltötték be (az államapparátus kiépítésekor ugyanis nem állt rendelkezésre megfelelő számú képzett szlovák értelmiségi ezeknek a pozícióknak a betöltésére), akik értelemszerűen kevésbé vagy egyáltalán nem tudtak magyarul.

Végig megoldatlan marad az állampolgársági kérdés: a települési illetőség meghatározásánál felmerülő problémák miatt több ezer magyar nem kaphatott csehszlovák állampolgárságot, ez alapján pedig bárkit kiutasíthattak az országból – különösen olyan közéleti szeplőket, akik esetleg felemelték szavukat a kormány intézkedései ellen.

Akik megkapták az állampolgárságot, azok is hátrányba kerülhettek, ugyanis a magyar nemzetiségűeket állampolgári szempontból megbízhatatlannak tekintették, s így az olyan állami intézményeknél, mint a vasút vagy a posta, kevés esélyük volt az elhelyezkedésre.

Az 1918 utáni földreformnak és a szervezett kolonizációnak szintén volt etnikai éle. A mai Dél-Szlovákia területén található nagybirtokok többségben magyar kézből kerültek ki – a felosztás után számos esetben szlovák, morva területekről származó telepesek tulajdonába (melyeket sem elidegeníteni, sem felosztani nem lehetett), azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy ezekkel a kolóniákkal megbontsák a magyar etnikai tömböt. Az akció azonban nem hozta meg a várt eredményt, egyrészt mivel a tervezett százezres telepítés helyett mindössze 3500 családot tudtak ilyen módon letelepíteni 144 településen (1921 és 1929 között), másrészt ezek a kolóniák ahelyett, hogy „csehszlovákosították” volna környezetüket, többnyire ők maguk magyarosodtak el.

A magyarságot érzelmeiben leginkább az sértette, hogy nem használhatta nemzeti színeit, szimbólumait, nem hallgathatta a Himnuszt, nem ünnepelhette március 15-ét, augusztus 20-át (ezekért pénz- vagy börtönbüntetés járhatott). Nemzeti ünnepként kellett megülnie viszont az alapító atya, Masaryk születésnapját.

A természetes asszimiláció egyébként is igen alacsony volt a magyar nyelvhatár alatt, az újonnan betelepültek annyira egységes etnikai tömbbe érkeztek, hogy ha nem olvadtak be, inkább elkülönültek az „őslakosoktól”. Ez a jelenség különösen városi környezetben mutatkozik meg: a régi és új lakosság nem alkotott közösséget, inkább csak párhuzamosan éltek egymás mellett – s nem is feltétlenül etnikai, hanem kulturális alapon, szokásaik miatt különültek el. Például az erősen szekularizált társadalomból érkező csehek nehezen csiszolódtak össze az alapvetően vallásos magyarokkal és szlovákokkal. Kivételt képez ez alól Pozsony, itt azonban már történelmi hagyományai voltak a multietnikus együttélésnek.

A magyar kisebbségnek helyzetét nehezítette, hogy hiányzott egy olyan város, amely bástyája, központja lehetett volna a magyarságnak. Ez elsősorban a városszerkezetből adódott: a szlovák területek Budapest-központúak voltak, Pozsony nem volt magyar város, Kassa pedig gyorsan elveszette magyar jellegét.

Ezzel kapcsolatban Simon Attila arra is felhívta a figyelmet, hogy a korszak népszámlálásai, bár látszólag objektív adatokat szolgáltatnak, sokszor megtévesztőek lehetnek, éppen ezért szükséges a népszámlálási módszerek vizsgálata. Hiszen a nemzetiség bevallásánál az anyanyelven kívül még számos tényező befolyásolhatja, mit válaszol a megkérdezett - ha gazdasági érdekei úgy kívánják, ha csak így juthat a kívánt pozícióba, vagy ha így akarja kifejezni az állam iránti lojalitását, illetve ha többes identitással rendelkezik. Ilyen alapon beszélhetünk „statisztikai csehszlovákokról” (de „statisztikai magyarokról” is, különösen az 1910. évi népszámlálás kapcsán). Ilyen esetekben közvetett bizonyítékul szolgálhatnak az önkormányzati választások eredményei, de akár a különböző nyelvű újságok eladási statisztikái is.

Mindenesetre a magyarság a két világháború közötti időszakban nem tudott integrálódni a csehszlovák államba - nem találtak otthonra egy olyan országban, amely megtagadta a múltat, ahol nem használhatták nemzeti szimbólumaikat, amelynek szemléletével és érdekeivel nem tudtak azonosulni.

De vajon megváltoztatta-e ez a húsz év és a világháború óta eltelt idő a (cseh)szlovákiai magyarságot? Biztosan. Hiszen már 1938-ban, a visszacsatolás alkalmával is megmutatkozott, hogy a demokratikus rendszerhez szokott magyarok nehezen tűrik a helyzet újbóli megváltozását és azt, hogy az „anyások” (az anyaországból származó magyarok, elsősorban hivatalnokok) élvezik azokat az előnyöket, melyekre ők maguk áhítoztak. A csehszlovákiai magyar értelmiség (pl. Szvatkó Pál) már egy „újarcú” magyarságról, Bat’á-cipős magyarokról beszél – akik ugyan magyarok maradtak, de már más környezetben, más körülmények között szocializálódtak, s így sok mindenben különböznek is a magyarországi magyaroktól.

A kisebbségi lét nem feltétlenül kinkeserves állapot, számos pozitívumot is rejthet magában – mondja Simon Attila. Személyes tapasztalataiból indulhat ki, hiszen speciális helyzetéből adódóan több nyelvet tanult, otthon érezheti magát Pozsonyban, Prágában és Budapesten, behatóan ismerheti több nemzet kultúráját, és kapcsolatot is teremthet közöttük.

Talán nem lehetetlen, hogy a jövőben szlovák és magyar történészek hasonlóan pozitív hozzáállással, ugyanakkor megfelelő objektivitással vizsgálják majd azt az ezeréves múltat, amely mindnyájunk közös történelme.

*

see@southeast-europe.org
www.southeast-europe.org

© DKE 2010.